

УДК 167.7

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2020.29.5>

СИСТЕМНО-ПАРАМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ ДВОЗНАЧНОСТІ ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «КЛАСИФІКАЦІЯ»

Віталія Готинян-Журавльова

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
факультет історії та філософії, кафедра філософії
вул. Дворянська, 2, 65082, м. Одеса, Україна*

У статті розглядається можливість двозначного трактування терміна «класифікація». Класифікацію розуміють і як поділ родового поняття на види за тією чи іншою підставою, і як розподіл предметів по класах. Інколи, щоб уникнути двозначності в трактуванні поняття «класифікація», розрізняють класифікацію і класифікування. Причому термін «класифікування» теж є багатозначним. Зазвичай як класифікування розуміють і процес створення класифікації, і використання вже створеної класифікації. У межах параметричної загальної теорії систем (далі – параметричної ЗТС) існує двоїсте визначення поняття «система». Системна модель може бути системою з атрибутивним концептом та реляційною структурою або ж, навпаки, системою з реляційним концептом і атрибутивною структурою. Класифікація і класифікування (у розумінні використання вже створеної класифікації) представлені як системні моделі з атрибутивним концептом і реляційною структурою та реляційним концептом і атрибутивною структурою відповідно.

Спосіб створення класифікації відігравав ключову роль для створення обох системних моделей. У випадку системної моделі «класифікація» спосіб створення класифікації відігравав роль реляційної структури. У випадку системної моделі «класифікування» спосіб створення відігравав роль реляційного концепту. Підкреслимо, що спосіб створення може бути як дедуктивним, так й індуктивним. Якщо спосіб створення класифікації є дедуктивним, то йдеться про поділ родового поняття на види. При цьому класифікаційні чарунки наповнюються абстрактними структурами, поняттями. Якщо спосіб створення класифікації буде індуктивним, то йдеться про сортування предметів. При цьому класифікаційні чарунки наповнюються реальними предметами. У рамках параметричної ЗТС двоїсті визначення поняття «система» є також додатковими поняттями. Вони описують різні системні моделі, але дають повний і всебічний опис того чи іншого явища. А тому перспективами подальшого дослідження буде аналіз додатковості системних моделей класифікації і класифікування. Класифікація і класифікування мають спільну мету, базуються на різних процесах, описують різні процеси, але вони мають спільну особливість – спосіб створення.

Ключові слова: двоїсте значення, класифікація, класифікування, системні моделі, концепт, структура, субстрат.

Сьогодні класифікація є найпоширенішим і найвикористовуваним методом пізнання. Важко уявити, що може існувати «якась» галузь сучасної науки, яка б не використовувала цей метод пізнання. Майже кожна галузь сучасної науки володіє величезним шаром інформації, а тому намагається систематизувати, а разом і класифікувати отримані знання. Класифікація успішно використовується як у природничих, так й в гуманітарних науках. Коло її застосування широке: від астрономії та фізики до психології і лінгвістики. Крім відомих природних класифікацій рослин та тварин, хімічних елементів, класифікацій зірок, існують анатомо-терапевтично-хімічна класифікація, генеалогічна класифікація мов, класифікація людських рас, класифікація цінних паперів, класифікація мінералів, міжнародна класифікація хвороб і багато-багато інших. Якщо в XVII – XVIII століттях природна класифікація

вважалася найбільшою метою вивчення природи і вінцем наукового пізнання, самоціллю, то в XIX – XX століттях уявлення про класифікацію дещо змінилася, і класифікація стала одним із найбільш використовуваних методів пізнання.

Але, як відомо, те, що, на перший погляд, здається таким звичайним і зрозумілим, насправді може містити у собі багато питань. А що ми знаємо про класифікацію? Чим насправді є класифікація – послідовним поділом родових понять на видові поняття за певними підставами або сортуванням речей по певних класах за певною ознакою? А з цього випливає таке поняття: що повинні містити в собі класифікаційні чарунки – поняття або ж реальні речі? Наприклад, якщо ми аналізуємо класифікацію зірок або класифікацію рослин, то що повинні містити в собі класифікаційні чарунки: зірки, рослини або ж гербарій чи поняття «зірка», поняття «рослини»? У рамках логіки немає однозначного уявлення про класифікацію, а тому чи можна проаналізувати класифікацію не лише за допомогою логічного аналізу, а й за допомогою іншого виду аналізу, наприклад, системного?

Аналіз поняття «класифікація» ретельно проведено в роботах провідних вітчизняних логіків та методологів науки, таких як І. Чупахін, С. Розова, А. Субботін, Г. Челпанов, О. Гетманова, І. Хоменко. Основи системно-параметричних уявлень представлені в роботах засновника школи системного аналізу А. Уйомова та його учнів і послідовників – А. Цофнаса, І. Сарасової, Л. Сумарокової, Л. Терентьєвої, Л. Леоненка, Д. Ляшенка та ін.

Тому **метою статті** є системно-параметричний аналіз двоїстого визначення поняття «класифікація», з визначенням того елементу, того системного дескриптору, за яким різняться ці два виду визначень поняття «класифікація», і який впливає на зміст класифікаційних чарунків, а також пошук взаємозв'язку між двоїстими визначеннями поняття «класифікація» і двоїстим визначенням поняття «система».

Первинний системно-параметричний аналіз поняття «класифікація» був проведений у роботі [1]. Продовжимо аналіз цієї проблеми і пригадаємо, що вперше уявлення про класифікацію як про результат процесу поділу родового поняття на видові за тією чи іншою підставою, яка може змінюватися від одного ступеню поділу до іншого, йде від відомого «древа Порфирія». Таку назву має схема багатоступінчатого поділу, й отримала вона її завдяки прикладу, який у своїй роботі, в коментарі до «Категорій» Аристотеля, навів Порфирій. У цьому прикладі категорія «субстанція» була найвищим родовим поняттям, яке за ознакою «тілесне» дихотомічно поділялася на два види: «тілесна субстанція» (або тіло) та «безтілесна субстанція». Продовжуючи далі, Порфирій поняття «тілесна субстанція» розглядає як родові поняття і дихотомічно поділяє його за ознакою «має душу» на «таких, хто має душу» (тобто організми) та «на таких, хто не має душі». Далі поняття «організм» за наявністю або відсутністю ознаки «відчуває» поділявся на «тварин» і «нетварин». Поняття «тварина» у свою чергу поділялося Порфирієм на такі види: «розумна істота» (або людина) та «нерозумна істота». Саме така схема на довгі роки стала методологічною основою для створення нових класифікацій. Але з часів Порфирія минуло багато часу, і сучасна наука сягнула у своєму розвитку далеко вперед, і з того часу термін «класифікація» набув декілька значень. Тепер він розглядається принаймні в трьох значеннях: як процедура створення класифікації, як сама класифікація і як процедура використання вже створеної класифікації.

Якщо термін має декілька значень, а йдеться про термінологію, в якій не може бути двозначності, то, на думку багатьох методологів, термін «класифікація» доцільно використовувати як найменування вже існуючої класифікації, а для позначення процесу створення класифікації слід використовувати термін «класифікування». Так, термін «класифікування», на думку методолога С.С. Розової, «можна розуміти і як процес створення, і як

процес використання вже створеної класифікації» [2, с. 6]. Класифікування можна розглядати як «процес віднесення класифікованого об'єкту до певного підрозділу будь-якої класифікації, що проводиться на підставі визначення наявності або відсутності заданої ознаки» [2, с. 7]. Але найчастіше в науковій літературі все ж таки, всупереч з'ясованим розбіжностям, використовується один термін – «класифікація». Ця тризначність використання одного терміна породжує багато питань. Якщо під класифікацією розуміти вже створену класифікацію, то тоді ми можемо стверджувати, що вона дійсно відповідає класичному уявленню про класифікацію як поділ понять. Але якщо як класифікацію ми будемо розуміти процес створення класифікації, то він може відбуватися як дедуктивним шляхом, тобто шляхом поділу родових понять на видові, так й індуктивним шляхом, який засновано в тому числі й на сортуванні елементів певного класу. А тому виникає питання: чим насправді є класифікація – поділом понять або сортуванням речей?

У цьому питанні думки провідних логіків і методологів науки розділилися. Так, провідний український логік І.В. Хоменко визначає класифікацію як «багаторівневий, послідовний поділ обсягу поняття з метою систематизації, поглиблення та отримання нових знань стосовно членів поділу» [3, с. 71]. Відомий логік А.Д. Гетманова розглядає класифікацію як «різновид поділу понять, який являє собою вид послідовного поділу і утворює розвинену систему, в якій кожний її член (вид) поділяється на підвиди» [4, с. 49]. Логік Є.А. Іванов розглядає класифікацію як «логічну операцію, за допомогою якої розкривається обсяг поняття. Це стає можливим завдяки виокремленню в родовому понятті видів (не менше ніж два), які його складають» [5, с. 81].

Таким чином, багато хто з логіків та методологів науки вважає класифікацію послідовним багатоступінчатим поділом даного подільного поняття на видові, підвидові поняття і т.п. Пригадаємо, що поділом є логічна операція, яка розкриває обсяг родового поняття через перелік його видів за тією чи іншою підставою. Завданням поділу є показати всі види, які сумісно становлять обсяг даного подільного поняття, а обсягом поняття є предмети думки, які охоплюються даним поняттям. Якщо йдеться про предмети думки, то при цьому класифікаційні чарунки будуть містити в собі абстрактні поняття.

Іншу думку висловлює відомий логік Г.І. Челпанов, розуміючи класифікацію як розподілення речей згідно з подібностями між ними [6]. На нашу думку, тут йдеться скоріше про класифікування, ніж про класифікацію. Подібної думки дотримується інший відомий логік М.І. Кондаков, який зазначає, що класифікацією називається «розподіл предметів будь-якого роду на класи згідно з найбільш суттєвими ознаками, які належать предметам даного роду і мають відмінність від предметів інших родів, при цьому кожен клас займає в здобутій класифікації певне постійне місце і у свою чергу поділяється на підкласи» [7, с. 373]. Крім того, пригадаємо, що відомий український логік А.І. Конверський визначає класифікацію як «систематизацію предметів на основі угоди чи певних практичних міркувань і на основі ознак, що впливають із природи систематизованих предметів» [8, с. 155].

Отже, на нашу думку, в цій групі визначень поняття «класифікація» воно розглядається саме як класифікування, тобто розподіл, систематизація предметів, термінів за певними підрозділами та за певними правилами. А це створює уяву того, що ми маємо справу з реальними предметами, і класифікаційні чарунки будуть наповнюватися реальними предметами.

Якщо вже існує певна двоїстість щодо використання терміна «класифікація», завдяки якій ми виокремлюємо класифікацію і класифікування, то спробуємо порівняти її з іншою двоїстістю, яка досить давно існує у філософії, а саме з двоїстим визначенням поняття «система» в межах параметричної загальної теорії систем (параметричної ЗТС).

У межах параметричної загальної теорії систем будь-який об'єкт може бути представлений як системна модель. Кожна системна модель базується і характеризується трьома системними дескрипторами – концептом, структурою і субстратом. Концепт – це фактично зміст даної системи, якій можна порівняти з деякою умовною системою відліку, яка відома ще до створення системної моделі. Як правило, дослідник заздалегідь знає, в якому сенсі цікавить його вибраний для дослідження об'єкт.

Структура системи являє собою відношення, які виникають між елементами системи, її субстратом. Серед багатьох відношень, що існують між елементами, вибирають одне – таке, яке буде відповідати заданому концептові. Структура системи строго підпорядкована концептові.

Субстратом системної моделі є набір елементів, які необхідно вибрати таким чином, щоб на ньому можна було б реалізувати структуру, яка б чітко відповідала заздалегідь вибраному концептові. Структура і субстрат залежать від концепту конкретної системи.

Концепт системної моделі може бути атрибутивним чи реляційним. Атрибутивний концепт – це та сама заздалегідь визначена властивість, це той самий зміст, якому повинно відповідати відношення в системі. Відношення, що відповідає атрибутивному концепту, має назву реляційної структури. Якщо концепт є певним відношенням, яке чітко визначено заздалегідь, то він має назву реляційного концепту. Такому концепту відповідає атрибутивна структура, яка являє собою набір властивостей або одну властивість, що відповідає реляційному концепту.

Поняттю «система» було дано два визначення. Проаналізуємо одне з цих визначень: «будь-який об'єкт є системою за визначенням, якщо на цьому об'єкті реалізується якийсь відношення, що відповідає визначеній властивості» [9, с. 37]. У даному визначенні мається на увазі певна, заздалегідь задана, яку можна назвати системоутворюючою властивістю, і яка утворює атрибутивний концепт. При цьому «концепт системи визначає собою цілий клас відношень, що задовольняють властивості, яка виражена цим концептом» [10, с. 37]. Слід підкреслити, що кожне з відношень цього класу буде «системоутворюючим у тому значенні, що, якщо його абстрагувати від деяких об'єктів, воно утворить із цих об'єктів систему» [10, с. 37]. Невизначене відношення, яке задовольняє цій властивості, буде мати назву реляційної структури. Сам об'єкт, на якому реалізується структура, буде субстратом системи. Таке визначення системи називається визначенням системи з атрибутивним концептом і реляційною структурою.

Інше визначення поняття «система» можна одержати, якщо, керуючись принципом двоїстості [10], «поміняти місцями» поняття «властивість» і поняття «відношення». У результаті визначення поняття «система» стане таким: «будь-який об'єкт є системою за визначенням, якщо в цьому об'єкті реалізуються деякі властивості, що знаходяться в заздалегідь заданому відношенні» [9, с. 42]. У даному визначенні концептом є заздалегідь задане відношення, яке має назву системоутворюючого відношення. Це і є реляційний концепт даної системної моделі. Це системоутворююче відношення «має місце не безпосередньо між елементами субстрату, а між властивостями, що характеризують об'єкт дослідження» [10, с. 129]. Системоутворююче відношення реалізується на наборі «деяких», ще не визначених властивостей, які утворюють атрибутивну структуру. Субстратом системної моделі буде той об'єкт, якому належить атрибутивна структура.

Представимо класифікацію як системну модель. В інших наших роботах, зокрема в роботі [11], нами було проаналізовано багато визначень поняття «класифікація». Більшість із них розкриває те, чим, на думку авторів, є класифікація, але не всі вони зазначають, для чого вона потрібна. Але в підручнику з логіки І. Хоменко знаходимо, що класи-

фікація – це «багаторівневий, послідовний поділ обсягу поняття з метою систематизації, поглиблення та отримання нових знань стосовно членів поділу» [3, с. 71]. На нашу думку, концептом системної моделі «класифікація» може бути мета її створення, а саме – поглиблення і систематизація знань. Це буде атрибутивний концепт нашої системної моделі. Реляційною структурою буде спосіб створення класифікації, а він може бути як дедуктивним, так і індуктивним. За дедуктивного способу створення класифікації буде використовуватися логічна операція поділу найбільш загального поняття на класи за певною ознакою. За індуктивного способу створення класифікації будуть аналізуватися окремі об'єкти, які можна об'єднати в клас на основі подібності або відмінності в їхніх ознаках. Субстратом даної системної моделі буде зміст класифікаційних чарунок, а саме поняття (абстрактні ідеальні конструкції), якщо спосіб створення класифікації дедуктивний, або реальні елементи світу, реальні речі, якщо спосіб створення класифікації індуктивний.

Представимо як системну модель класифікування. Основним принципом цього процесу є порівняння об'єктів, які аналізуються, із заданими зразками, еталонними представниками класів. Тобто класифікування – це процес «зарахування об'єкту, що класифікується, до певного підрозділу будь-якої класифікації, який відбувається на основі наявності або відсутності заданої ознаки (ознак) в об'єкта, що класифікується» [2, с. 7]. Оскільки класифікування – це передусім процес створення класифікації, процес зіставлення і порівняння об'єктів, один з яких є об'єктом, що класифікується, а інший виконує роль умовного зразку (квасіеталону), або ж деякий спосіб «розподілу множини цих об'єктів на їхні підмножини» [2, с. 7], то, на нашу думку, концептом даної системної моделі може бути спосіб створення класифікації – дедуктивний або індуктивний. А тому дану системну модель слід розглядати як системну модель з реляційним концептом.

Якщо спосіб створення класифікації буде індуктивним, тобто будуть аналізуватися окремі об'єкти, які треба віднести до певного класу відповідно до подібностей або відмінностей між ними, то для цього, на нашу думку, слід сформулювати набір ознак і виокремити еталонний зразок, який відповідав би всім цим ознакам, або зіставляти даний об'єкт з уже існуючим еталонним зразком, що повністю відповідає ознакам. Таку ж ключову роль відіграє набір ознак за дедуктивного способу побудови класифікації, оскільки в разі поділу поняття необхідно дотримуватися певної ознаки – логічної підстави поділу. За будь-якого (дедуктивного або ж індуктивного) способу створення класифікування ключову роль відіграють ознака або декілька ознак, які вибираються відповідно до способу класифікування. Тобто дана системна модель є моделлю з атрибутивною структурою. Субстратом даної системної моделі будуть поняття (або ж абстрактні конструкції) за дедуктивного способу створення системної моделі або реальні об'єкти, речі за індуктивного способу створення системної моделі.

Таким чином, класифікація і класифікування були представлені як системні моделі. Класифікація розглядалася як системна модель з атрибутивним концептом і реляційною структурою, а класифікування було представлено як системна модель з реляційним концептом та атрибутивною структурою відповідно. Субстратом в обох випадках були як поняття, так і реальні речі, відповідно до способу створення системної моделі «класифікація» або системної моделі «класифікування». Отже, нами проаналізовано два з трьох значень терміна «класифікація»: як вже створена класифікація і як процес створення класифікації (класифікування). Кожному з цих значень відповідають способи створення системної моделі, адже концепт є не лише змістом системної моделі, не лише певною системою відліку під час її створення, а й інколи задає спосіб створення системної моделі. Так відбулося з нашими системними моделями. Спосіб створення класифікації не лише визначав, чим

будуть наповнені класифікаційні чарунки, а й відігравав роль одного із системних параметрів, за якими створюється системна модель. А отже, і два класи визначення поняття «класифікація» теж певною мірою залежать від способу створення класифікації: дедуктивного, коли йдеться про поділ родового поняття на види, або ж індуктивного, коли йдеться про розподіл, систематизацію предметів. Слід підкреслити, що в межах параметричної ЗТС двоїсті визначення поняття «система» є й додатковими поняттями, що хоч і описують різні системні моделі, але дають повний і всебічний опис явища. А тому перспективами подальшого дослідження цього питання буде аналіз того, чи будуть результати класифікації і класифікування додатковими поняттями, як і двоїсті визначення поняття «система»?

Список використаної літератури

1. Готинян-Журавльова В.В. Двоїсте визначення поняття «система» і двоїсте значення терміна «класифікація». *Slovak international scientific journal*. 2018. Vol. 1. № 24. Р. 44–47.
2. Розова С.С. Классификационная проблема в современной науке. Новосибирск : Наука, 1986. 224 с.
3. Хоменко І. Логіка : підручник для вищих навчальних закладів. Київ : Абрис, 2004. 256 с.
4. Гетманова А.Д. Логика : учебник для студентов высших учебных заведений. Москва : Омега-Л, 2006. 416 с.
5. Иванов Е.А. Логика : ученик. Москва : Издательство БЕК, 2002. 368 с.
6. Челпанов Г.И. Учебник по логике. URL: <http://litvak.ru/knigi/chelpanov>
7. Кондаков Н.И. Логика. Москва : Издательство Академии Наук СССР, 1954. 512 с.
8. Конверський А.С. Логіка : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Четверта хвиля, 1998. 272 с.
9. Уёмов А., Сараева И., Цофнас А. Общая теория систем для гуманитариев : учебное пособие ; под общей ред. А.И. Уёмова. Wydawnictwo “Universitas Rediviva”, 2001. 276 с.
10. Уёмов А.И. Системный подход и общая теория систем. Москва : Мысль, 1978. 272 с.
11. Готинян В.В. Вплив двоїстості трактування терміна «класифікація» на проблему визначення безеталонного вимірювання. *Учёные записки Таверического национального университета им. В.Т. Вернадского. Серия: Философия. Культурология. Политология. Социология*. 2011. Том 24 (63). № 1. С. 223–228.

SYSTEM-PARAMETRIC ANALYSIS OF THE AMBIGUITY OF THE CONCEPT'S OF “CLASSIFICATION” INTERPRETATION

Vitaliya Gotynyan-Zhuravlyova

*Odessa I. I. Mechnikov National University,
Faculty of History and Philosophy, Department of Philosophy
Dvoryanskaya str., 2, Odessa, 65082, Ukraine*

In this article we describe the possibility of ambivalent value of term “classification”. The classification is understood as the division of a generic concept into kinds at one basis or another, and as the distribution of objects by classes. Sometimes the classification and the process of classification are distinction to avoid ambiguity at the interpretation of the concept of “classification”. Moreover, the term “classification” is also ambiguous. Also the determination of concept “system” is ambivalent within the parametrical general theory of systems. A system model can be the system with the attributive concept and the relational structure or the relational concept and the attributive structure. The classification and the process of classification (in the sense of using the already created classification) are examined as systems models with the attributive concept

and the relational structure and the relational concept and the attributive structure accordingly. In the case of creating both system models, the method of creating the classification was very important. The method of creating a classification is a relational structure in the case of the system model “classification”. The method of creation is a relational concept at the case of the system model of “process of classification”. This method can be deductive method or inductive method. If the method of creating a classification is deductive method, it was a division of the generic concept to the kinds. The classification cells are filled with abstract structures, concepts. If the method of creating a classification is inductive method, then it was a matter of sorting objects. In this case, the classification cells are filled with real objects. Within the framework of parametrical theory of system, dual definitions of the term “system” are additional concepts. The additional concepts are describing the different system models. This describing is a complete and comprehensive description of a phenomenon. Therefore, the prospects for further research will be the analysis of the additionally of systemic models “classification” and “process of classification”. Classification and the process of classification are the different process. They are describing different processes. The method of creation is the common feature of the classification and the process of classification.

Key words: ambivalent determination, classification, process of classification, systems models, concept, structure, substratum.